

חוקה חקתית, גזירה גזרת

זאת חקת התורה אשר צוה ה' לאמר ... ויקחו אליך פרה אדמה תמימה ...: (במדבר יט ב).¹

במדבר רבה יט ח – חוקה חקתית, גזירה גזרת²

שאל גוי אחד את רבן יוחנן בן זכאי: דברים אלו שאתם עושים נראים כמין כשפים! אתם מביאים פרה ושורפין אותה וכותשין אותה ונוטלין את אפרה, ואחד מכם מטמא למת מזין עליו ב' וגי טיפין ואתם אומרים לו: טהרת! אמר לו: ... ראית מימך אדם שנכנסה בו רוח תזזית? אמר לו: הן. אמר לו: ומה אתם עושים לו? אמר לו: מביאים עיקרים³ ומעשנים תחתיו ומרביצים עליה מים והיא בורחת. אמר לו: ישמעו אוזניך מה שאתה מוצא מפיד! כך, הרוח הזו רוח טומאה היא ... מזים עליו מי נדה והוא בורח. לאחר שיצא אמרו לו תלמידיו: רבינו, לזה דחית בקנה, לנו מה אתה אומר?⁴ אמר להם: חייכם, לא המת מטמא ולא המים מטהרים. אלא אמר הקב"ה: חוקה חקתית, גזירה גזרתית, אי אתה רשאי לעבור על גזרת. שכתוב: "זאת חוקת התורה".⁵ ומפני מה כל הקרבנות זכרים וזו נקבה? אמר ר' איבו: משל לבן שפחה שטינף פלטין של מלך. אמר המלך: תבוא אמו ותקנח את הצואה. כך אמר הקב"ה: תבוא פרה ותכפר על מעשה העגל.⁶

שם, סימן א (המדרש הפותח את הפרשה) – טהור מטמא

זה שאמר הכתוב: "מי יתן טהור מטמא לא אחד" (איוב יד ד) - כגון אברהם מתרח, חזקיה מאחז, יאשיה מאמון, מרדכי משמעי, ישראל מעובדי כוכבים, העולם הבא מעולם הזה. מי עשה כן? מי ציוה כן? מי גזר כן? לא יחידו של עולם? שם שנינו: "בהרת כגריס באדם טמא, פרח בכולו טהור". מי עשה כן? מי ציוה כן? מי גזר כן?

¹ הביטוי "חוקה" מופיע בהקשר עם מצוות רבות בתורה, בד"כ כ- "חוקת עולם" שמשמעו כפשוטו: חוק שנוהג לעולם ולא רק לשעתו. הביטוי "זאת חוקת" מופיע בתורה פעמיים: פעם בפסח (שמות יב מג) ופעם כאן. הביטוי "חוקת התורה" מופיע רק כאן. האם כבר מכך אפשר ללמוד על ייחודיות ה"חוקתיות" של מצוות פרה אדומה בהשוואה עם שאר המצוות? ראו רש"י ורמב"ן על הפסוק.

² חלק הארי של המדרשים שלהלן לקוח ממדרש במדבר רבה פרשה יט סימנים א - ח. מדרשים אלה מצויים, בחילופי נוסח קלים, בפסיקתא דרב כהנא פסקא ד - פרה, פסיקתא רבתי פרה וכן בתנחומא על פרשתנו.

³ שורשי עשבים, ראו מילון אבן שושן.

⁴ מדרש זה שייך לסדרה ארוכה של מדרשים בהם מתווכחים חכמים עם גויים או מינים שבאים בקושיות והערות על פסוקים ודינים שבתורה. החכם דוחה את קושיית הגוי או המין פולמוסית ואז באים התלמידים ואומרים לו: אותו דחית בקנה וענית מה שענית, לנו מה אתה אומר? מה התשובה האמיתית? ראו דוגמאות בבראשית רבה ח ט בוויכוח עם המינים "כמה אלוהות בראו את העולם", ויקרא רבה ד ו בנושא ריבוי אלילים "אחרי רבים להטות", ירושלמי ברכות פרק א הלכה ט בנושא בריאת האדם בצלם, ירושלמי סנהדרין פרק א הלכה ב בדין שור הנסקל ועוד. אלא שכאן, לא ברורה תשובתו של רבן יוחנן בן זכאי: מה פשר הזלזול הזה בגוי והשוואת מעשה פרה אדומה לרפואת אליל, אפילו כטענה פולמוסית? האם אין כאן חילול שם שמים שיחזור הגוי למקומו ויספר שהנה גם היהודים עוסקים בכשפים? זאת ועוד, הרבה מובאות יש לנו שחכמים ענו למתפלמסים איתם בטוב טעם, בכבוד ובהשכל ובודאי לא דחו אותם בקנה של כשפים! ראו פסיקתא רבתי פרה שמביא את הסיפור על היהודי שמכר את פרתו לגוי ולא רצתה לעבוד בשבת. וגם אחרי שלחש לה היהודי מה שלחש לה, לא רצה הגוי לקחתה כי חשש ממעשי כישוף עד שהסביר לו היהודי מה שהסביר לו ונרגע הגוי ולקח את הפרה. מיקום סיפור זה - אשר מבליט את רגישות חז"ל לטענות הגויים בדבר מעשי כישוף ביהדות - במדרש פרה, ודאי איננו מקרי. ראו שם. וכבר זכינו להרחיב בנושא [לאלו דחית בקנה, לנו מה אתה משיב](#) בפרשה זו.

⁵ לכאורה, דברים פשוטים וברורים. חוקה חקתית גזירה גזרתית ואין לחפש טעם במצוות פרה אדומה. כך גם בגמרא ברכות לג ע"ב לגבי מצוות שילוח הקן: "האומר על קן צפור יגיעו רחמין ... משתקין אותו ... מפני שעושה מידותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזרות". ראו דברינו [כי יקרא קן ציפור לפניך](#) בפרשת כי תצא. וכך גם: "וכי מה איכפת לקב"ה למי ששוחט מן הצוואר, או מי ששוחט מן העורף? הוי: לא נתנו המצוות אלא לצרף בהם את הבריות" (בראשית רבה מד א על הפסוק "התהלך לפני והיה תמים", ראו רמב"ן דברים כב ו על מצוות שילוח הקן שהביא מקור זה כבסיס לשיטה שאין טעמים למצוות). אלא היא הנותנת, אולי זה עצמו טעם: לצרף (או לצרוף) את הבריות – להרגיל את האדם לעשות גם דברים שהוא לא מבין. כך או כך, שימו לב לביטוי הכפול במדרש: "לא המת מטמא ולא המים מטהרים". חוסר הטעם אינו רק במצוות פרה אדומה (בתרופה), אלא גם בעצם יצירת הטומאה (בבעיה). מי בכלל קבע שזה טמא וצריך לטהר אותו?

⁶ והנה, ממש בסמוך למדרש הקודם (כך לפחות הסדר בדפוסים שבידינו) יש לנו טעם והסבר, אם לא ממש במהות המצווה, אז לפחות בגדריה ודיניה - בסיבה מדוע המצווה היא דווקא בפרה. הטעם הוא: [קטיגור נעשה סניגור](#) – נושא לו הקדשנו דף מיוחד בדפים המיוחדים. זאת, ובניגוד לדעה הרווחת "אין קטיגור נעשה סניגור" (ראו ראש השנה כו ע"א, ברכות נט ע"א, חגיגה יג ע"ב ורבים אחרים). מעניין במיוחד הוא החידוד שכל מצוות פרה אדומה ניתנה לאלעזר ולא לאהרון – "ונתתם אותה אל אלעזר הכהן", בגלל שאין קטיגור (אהרון!) נעשה סניגור. ראו מדרש אגדה בובר במדבר יט ג וכן תנחומא בובר בפרשתנו סימן כז). אגב, מקור נוסף לדעה שקטיגור נעשה סניגור נמצא בספרי דברים פסקא א על הפסוק "ולבן וחצרות ודי זהב": "יבוא זהב משכן ויכפר על זהב עגל". ראו כמו כן ויקרא רבה כז ח על הפסוק: שור או כבש או עז כי יולד: "וכי מה ראה שור להיעשות ראש לכל הקרבנות" ושם זו סניגוריה שבעצם לא היה חטא כלל. ראו מקורות אלה שם.

כן? לא יחידו של עולם? ...⁷ שם שנינו: "העוסקין בפרה מתחילה ועד סוף מטמאין בגדים". היא גופה מטהרת בגדים! אמר הקב"ה: חוקה חקתית גזירה גזרתית, אי אתה רשאי לעבור על גזרתית.⁸

מסכת יומא דף סז עמוד ב – מצוות שמעיות: אני ה' חקתיו

דבר אחר: גזרה - שמא תאמר מעשה תהו הוא, תלמוד לומר: אני ה'. אני ה' גזרתיו ואין לך רשות להרהר בהן ... תנו רבנן: "את משפטי תעשו" - דברים שאלמלא נכתבו דין הוא שיכתבו, ואלו הן: עבודה זרה, וגלוי עריות, ושפיכות דמים, וגזל, וברכת השם. "ואת חקתי תשמרו" - דברים שהשטן ואומות העולם משיבים עליהן, ואלו הן: אכילת חזיר, ולבישת שעטנז, וחליצת יבמה, וטהרת מצורע, ושעיר המשתלח. ושמא תאמר מעשה תוהו הם - תלמוד לומר אני ה' - אני ה' חקתיו, ואין לך רשות להרהר בהן.⁹

ספר מורה הנבוכים חלק שלישי פרק כו – לכל המצוות יש טעם אבל לא הכל אנחנו מבינים

... ויש מי שאומר ... שכל המצוות יש להם טעם ... ואין אנו יודעים טעמי מקצתן ... ולשון הכתוב בכך ברור: "חוקים ומשפטים צדיקים" (דברים ד ח), "משפטי ה' אמת צדקו יחדו" (תהלים יט ז). ואלו שנקראים חוקים כשעטנז ובשר בחלב ושעיר המשתלח, ואשר כתבו עליהם החכמים ז"ל ואמרו: דברים שחקתיו לך כבר אין לך רשות להרהר בהם. והשטן מקטרג בהן ואומות העולם משיבין עליהם.¹⁰ לא יאמין המון החכמים שהם עניינים שאין להם סיבה כלל ולא בוקש להם תכלית. כי זה יביא לפעולת ההבל כמו שזכרנו. אבל יאמין המון החכמים שיש להם עילה, רוצה לומר תכלית מועילה על כל פנים, אלא שנעלמה ממנו, אם לקוצר דעתנו או לחסרון חכמתנו.¹¹ כל המצוות אם כן, יש להם סיבה, רוצה לומר כי למצוה ההוא או לאזהרה יש תכלית מועילה, מהם מה שהתבאר לנו צד התועלת בהן, כאזהרה מן הרציחה ומן הגניבה, ומתן מה שלא התבאר תועלתם ... כאיסור הערלה וכלאי הכרם. והם אשר תועלתם מבוארת אצל ההמון יקראו משפטים, ואלו שאין תועלתם מבוארת אצל ההמון יקראו חוקים.¹²

⁷ והמדרש ממשיך ומונה שם דוגמאות הלכתיות פרדוקסליות נוספות בדיני יולדת וטומאת מת בבית. שתי המשניות המוזכרות במדרש ("שם שנינו") הן בסדר טהרות: מסכת נגעים פרק ח משנה ב: "בהרת כגרים ובה מחיה כעדשה וכו'" (הפרק כולו עוסק במקרה של נגע שהופך כולו לבן שאז הוא טהור, ראו ויקרא יג יג) ובמסכת פרה פרק ד משנה ד שנינו: "כל העוסקין בפרה מתחילה ועד סוף מטמאים בגדים" ודווקא אם אירע פסול במהלך הכנת הפרה אדומה – "אינה מטמאה בגדים". ראו קהתי בשני מקורות אלה. עוד על טהור היוצא מטמא: דבש הדבורה, ראו בגמרא בכורות ז ע"ב. ושם יש ניסיון להסביר מדוע: "מפני שמכניסות אותו לגופן, ואין ממצות אותו מגופן", אבל שיטת ר' יעקב שם היא שזו גזירת הכתוב: "דובשא רחמנא שרייה".

⁸ גם מדרש זה מסיים בקביעה החותכת: חוקה חקתית גזירה גזרתית, אבל גם הוא כקודמו, נותן בעצם טעם מרכזי ומעניין למצוות פרה. הפעם, דרך הפרדוקסים לכאורה שבדיני המצווה: מטמא יוצא טהור, מטהור יוצא טמא, מדבר רע יכול לצאת דבר טוב ומדבר טוב – רע. מאחז הרשע שרצה להשבית תורה מישראל ("אם אין גדיים אין תיישים", בראשית רבה מב ג) יצא חזקיהו שראוי היה להיות המשיח (סנהדרין צד ע"א), ומחזקיהו יצא מנשה שאין לו חלק לעולם הבא (סנהדרין פרק י משנה ב). ובמסכת נדה ט ע"א דורשים חכמים את הפסוק "מי יתן טהור מטמא" על עצם יצירת האדם! (ראו הפרדוקסים ביצירת האדם בראשית רבה ח ה). ובפרשת השבוע שעבר דנו **בבני קרח** שהם משוררי תהלים, ובני עמלק הלומדים תורה בבני ברק. עוד במדרש רבה בו אנו דנים (סימן ב): "תינוקות שהיו בימי דוד, עד שלא טעמו טעם חטא, היו יודעים לדרוש את התורה מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור". ודוד מלך המשיח מהיכן בא? "מצאתי דוד עבדי - היכן מצאתיו? בסדום" (בראשית רבה נ ג, וגם ממעשה יהודה ותמר). ובפרקי אבות שאנו קוראים בשבתות קייץ אלה: "אל תהי בז לכל אדם ואל תהי מפליג לכל דבר שאין לך אדם שאין לו שעה" (אבות ד ג). כללו של דבר, לצד העיקרון של "חוקה חקתית גזירה גזרתית", הרי לנו הרעיון של "מי יתן טהור מטמא" על שלל גווניו ואפיוניו האנושיים. מי שנראה לך צדיק הוא אולי רשע וההפך, "פי האדם ירָאָה לעיניו וְה' יִרְאָה לְלֵבָב" (שמואל א טז ז).

⁹ "תנו רבנן" זה שהגמרא מצטטת הוא מדרש ספרא אחרי מות פרשה ח פרק יג שמדגיש את הבדל בין המשפטים שהם 'מצוות שכליות' כהגדרת חכמי 'מחשבת ישראל' היינו הוראות המתיישבות בשכלו של כל אדם מוסרי, ובין החוקים שהם גזירת הקב"ה ויש לקיימם גם אם אין הם מובנים. ולא עוד אלא שאומות העולם והשטן ויצר הרע 'משיבים עליהם', היינו מקשים. יש הבדלים מסוימים בין הציטוט בגמרא יומא ובין המקור בספרא (ראו אותו במקור או בדברינו **אם בחוקותי תלכו**) כגון הוספת השטן בגמרא לעומת יצר הרע שבספרא. מה שיכול להעיד על גלגולו של המדרש מדורות התנאים לאמוראים. מה שחשוב כאן היא דווקא השורה שמובאת בגמרא לפני "תנו רבנן". ההתייחסות המיוחדת לשעיר המשתלח והדרשה על "ארץ גזרה". היא הגזרה שאין להרהר אחריה. שים גם לב למילה הקשה "תוהו" שמסמלת לא רק את העולם לפני הבריאה (בראשית א ב, ישעיהו מה יח), אלא גם עבודה זרה, ככתוב בשמואל א יב כא: "וְלֹא תִסְוֶר כִּי אַחֲרֵי הַתְּהוֹ אֲשֶׁר לֹא יוֹעִילוּ וְלֹא יִצְּלוּ כִּי תְהוֹ הַמָּה", וכן בישיבתו מד ט: "יִצְּרֵי פֶסֶל כְּלֵם תְּהוֹ וְחַמְדֵיהֶם בַּל יוֹעִילוּ וְעַדֵיהֶם הַמָּה בַּל יִרְאוּ וּבַל יִדְעוּ לְמַעַן יִבְשׂוּ".

¹⁰ הציטוט נראה כשילוב של נוסח הגמרא ומדרש ספרא. "השטן" נזכר בגמרא (ולא בספרא), אך הביטוי "דברים שחקתיו לך" הוא לשון ספרא (הלשון בגמרא הוא: "אני ה' חקתיו") וכך מצטט הרמב"ם בכל מקום. במדרש במדבר רבה בו פתחנו, בפרשתנו, הביטוי הוא: "חוקה חקתית גזירה גזרתית" ובמדרש ויקרא רבה לה ה בפרשת בחוקותי: "חוקים החקוקים על יצר הרע".

¹¹ "המון החכמים" עומד כנגד מדרשי חז"ל.

¹² הרמב"ם הוא כידוע ראש וראשון לאסכולה הדוגלת בטעמי המצוות ושותפים לו רמב"ן, בעל ספר החינוך ועוד. תמיד יש טעם ותמיד יש תכלית ומטרה לכל מצווה. אין מצוות "סתם". ההבדל בין משפטים לחוקים איננו שלא לה יש טעם ולא לה אין, אלא שלא לה (המשפטים) יש טעם שזכינו להבינו (גם ההמון) ולא לה (החוקים) יש טעם שטרם זכינו להבינו (ההמון ואפילו החכמים) בגלל קוצר שכלנו. (ואולי גם זה טעם, לדעת את קוצר שכלנו). כבר הארכנו לדון בשיטת הרמב"ם וסיעתו בדברינו על **מצוות שילוח**

ספר החינוך מצוה שצז מצות פרה אדומה – סוד שאין להשיג אבל יש חשק

שנצטוו ישראל לשרוף פרה אדומה להיות אפרה מוכן למי שיצטרך אליה, מטהרה מטומאת מת, שנאמר: "דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדמה וגו' "

אף על פי שמלאני לבי לכתוב רמזים מטעמי המצות שקדמו על צד הפשט, עם ההתנצלות שהמלאכה לחנך בה בני והנערים חבריו ישמרם אל, במצוה זו רפו ידי ואירא לפצות פי עליה כלל גם בפשט.¹³ כי ראיתי לרבתינו זכרונם לברכה האריכו הדבור בעומק סודה וגודל ענינה, עד שאמרו [מדרש תנחומא חוקת ו], שהמלך שלמה השיג לדעת בריבוי חכמתו כל טעמי התורה חוץ מזו, שאמר עליה: "אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני" [קהלת ז כג].¹⁴ גם אמרו במדרש רבי תנחומא [שם, ח]: "רבי יוסי ברבי חנינא אומר: אמר לו הקב"ה למשה: לך אני מגלה טעם פרה אדומה ולא לאחרים", וכיוצא באלו הדברים רבים. ועתה אל יחשוב שומע שענין סודה וסדר חוקה הוא מהיותה מטהרת בהגיע אפרה על גוף המטהר, שהרי כעין דבר זה ימצא בשאר הקרבנות בענין הזב והיולדת, שתשלום טהרתן בקרבן היא.

אבל עיקר הפלא לפי מה ששמעתי, הוא על היותה מטהרת הטמאים ומטמאה העוסקין בשריפתה. ואף על פי שבכל החטאות הנשרפות מן הפרים ומן השעירים הדין כן, שהשורף אותם מטמא בגדים בשעת שריפתן עד שיעשו אפר, מכל מקום אין אפרן מטהרת.¹⁵ וגם כן התימה הגדול בה בהיותה נעשית מחוץ למחנה שלא כדרך שאר הקרבנות. ועל דבר זה מונין האומות את ישראל עליה כי יחשבו שהיא נזבחת לשעירים על פני השדה כמנהגם הם. ואמנם כמה תרופות בעשבי האדמה ובאילנות, מן הארז אשר בלבנון עד האזוב אשר בקיר, מלאים סגולות בהפכים, יקרו החמים ויחממו הקרים ואילו ידענו מהות הנפש ושורשה ומחלתה ובריאותה, נבין אולי כי סגולת הפרה גם כן להחליא הנפש ולטמאה בעסק השריפה ואחרי היותה אפר תרפא מחלת הטומאה. וזה אינו ברור להשיג בענין כלום, אלא שחיבת הקדש והחשק להשיג ידיעה בנסתר יניד הקנה לכתוב.¹⁶

במדבר רבה יט ו – האם למשה התגלה סוד פרה אדומה?

אמר ר' יוסי ברבי חנינא: אמר לו הקב"ה למשה: לך אני מגלה טעם פרה אבל לאחר חוקה. שאמר רב הונא: כתיב: "כי אקח מועד אני מישרים אשפוט" (תהלים עה ג) וכתוב: "והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון" (זכריה יד ו), "יקפאון" כתיב - דברים המכוסים מכס בעולם הזה עתידים להיות צופים לכם לעולם הבא. כסומא זה שצופה ... וכתוב: "אלה הדברים עשיתם ולא עזבתם" (ישעיה מב טז) ... שכבר עשיתי לרבי עקיבא וחבריו. אמר ר' אחא: דברים שלא נגלו למשה נגלו לרבי עקיבא וחבריו ...".¹⁷

הקו בפרשת כי תצא, ואף מצאנו לה סימוכין מהמדרש שיכולים להוות משקל נגד לגמרא בברכות לג במצוות שילוח הקן (ראו הערה 5 לעיל). וגם בדברינו השתא, אנו מוצאים (ועוד נמצא בהמשך) תימוכין לשיטת הרמב"ם. הדרשן אשר ביד אחת מכריז על הכלל חוקה חקתי גזירה גזרת, הוא אשר לא מרפה, ביד השנייה, מלחפש ולמצוא טעמים והסברים (תכלית, בלשון הרמב"ם). ואם לא במצווה עצמה, אזי בגדריה דיניה ומעשיה.

¹³ לא הבנו מהו בדיק "פשט" בשיטת ספר החינוך וצריך לשמוע חוות דעתם של הבקאים בספרו ושיטתו. עפ"י העניין, נראה שהפשט הוא ההסבר החינוכי. המשמעות המוסרית-פדגוגית שניתנת להבנה ע"י פשוטי העם, מה שהרמב"ם קורא ההמון. אך יש לשים לב לקטע "עם ההתנצלות שהמלאכה לחנך בה בני והנערים חבריו ישמרם אל", בו נראה שבעל ספר החינוך מתנצל על שיטתו הכללית בחיפוש טעמים למצוות שאיננה אלא במטרה לחנך את בניו וחבריהם. ואפשר שהתנצלות זו היא בגדר המקובל בספרות הרבנית להתנצל בכלל על כתיבת ספרים, שהרי קהלת הורה שלא להרבות ב"ספרים הרבה אין קץ".

¹⁴ ראו דברינו אמרתי **אחכמה והיא רחוקה ממני** בפרשה זו.

¹⁵ ראו הדין הכללי של שריפת חטאת שמטמאת את השורף בגמרא זבחים פג ע"א, שמורחב מדין שריפת חטאות יום הכיפורים. גפ דין זה יש להבין, אבל בפרה אדומה נעשה צעד גדול נוסף. שורף הפרה בגדיו נטמאו, והאפר שנולד מהשריפה הוא גורם טהרה מרכזי.

¹⁶ בעל ספר החינוך, שברוב מקרים צועד בנתיבות הרמב"ם ושיטתו ומרבה גם הוא לעסוק בטעמי המצוות, מהסס כאן וניגש לנושא בדחילו ורחימו. שימו לב שבכל המצוות הוא מחלק את דבריו לשורשי המצווה ודיני המצווה. ואילו כאן, אין "שורשי המצווה", ובמקום זה באים דברים מהוססים אלה. (אח"כ הוא עובר לדון בדיני המצווה כמו בכל שאר המצוות בספרו). בדומה לרמב"ם, גם הוא הולך סחור סחור ובהירות רבה סביב הנושא, נוגע לא נוגע, יש טעם – אין טעם, אנחנו לא מבינים, אנחנו אולי כן מבינים, אולי חוסר הטעם - הפרדוכס הוא הטעם וכו'. אבל בניגוד לרמב"ם שפותח בדברי חז"ל: "חוקים שחקקתי לך אין לך רשות להרהר אחריהם" ומסיים שבכל זאת יש טעם (אלא שהוא נסתר), בעל ספר החינוך הולך בכיוון הפוך. הוא פותח ברצונו וחשקו לחפש טעמים למצוות: "אף על פי שמלאני לבי לכתוב רמזים מטעמי המצוות" ומסיים, לאחר כל הניסיונות, בסגירת הנושא: "וזה אינו ברור להשיג בענין כלום". אז למה כתבת בכל זאת? תשובתו: "אלא שחיבת הקדש והחשק להשיג ידיעה בנסתר יניד הקנה לכתוב". אז זה כבר לא רק בעבור בני הנעורים. אזכור הקנה איננו שגרת לשון או מליצה, אלא רמז ברור למאמר חז"ל שבשל רכותו נבחר הקנה לכתוב בו ספר תורה (תענית כ ע"ב) ואולי גם למאמר: "לעולם יהא אדם רך כקנה ולא קשה כארז" (אבות דרבי נתן נוסח א פרק מא).

¹⁷ הרי לנו מדרש מפורש שאומר שיש טעם במצוות פרה אדומה, אלא שהוא נגלה רק למשה. וזה סיוע רב לרמב"ם. אך אין זה הכל. יש עוד רובד. יש דברים שהם "אור יקרות וקפאון" שאפילו למשה לא נתגלו ונגלו לר' עקיבא וחבריו – מה הם?

מסכת מנחות כט עמוד ב – כתרי תורה לרבי עקיבא והלכה למשה מסיני

אמר רב יהודה אמר רב: בשעה שעלה משה למרום, מצאו להקב"ה שיושב וקושר כתרים לאותיות. ¹⁸ אמר לפניו: רבש"ע, מי מעכב על ידך? אמר לו: אדם אחד יש שעתיד להיות בסוף כמה דורות ועקיבא בן יוסף שמו, שעתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ תילין תילין של הלכות. ¹⁹ אמר לפניו: רבש"ע, הראהו לי, אמר לו: חזור לאחורך. הלך וישב בסוף שמונה שורות, ולא היה יודע מה הן אומרים. תשש כוחו. כיון שהגיע לדבר אחד, אמרו לו תלמידיו: רבי, מנין לך? אמר להן: הלכה למשה מסיני, נתיישבה דעתו. ²⁰

שבת שלום**מחלקי המים**

מים אחרונים: כיון שהזכרנו את דברי ר' משה פיינשטיין בקשר ל"כתרים של אותיות", נרחיב מעט בציטוט מתוך הקדמתו לכרך הראשון של שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק א: "שהשם יתברך עשה את אותיות התורה למלכים, היינו שיעשה החכם וידמה מלתא למלתא ויפסוק הדין כפי הבנתו טעם האותיות שבתורה, וכשיהיה מחלוקת יעשו כפי הבנת רוב חכמי התורה, אף שאפשר שלא נתכוונו להאמת ולא היה דעת הקב"ה כן. דהקב"ה נתן את התורה לישראל שיעשו כפי שיבינו את הכתוב ואת המסור בעל פה בסיני לפי הבנתם. ויותר לא יפרש ולא יכריע השם יתברך בדיני התורה, ש"לא בשמים היא", אלא הסכים מתחילה להבנת ופירוש חכמי התורה. ונמצא שאותיות התורה הם מלכים, שעושין כפי מה שמשמע מהתורה לחכמי התורה, אף שאולי לא היה זה כהבנת השם יתברך. וניחא לשון "אמרה תורה" שמצינו בכמה דוכתי, משום דאנן דנין רק איך אומרת התורה".

ושוב תודה לשי וזנר על ההפניה למקור זה.

¹⁸ שמעתי מפי שי וואזנר (שגם כתב על כך בדף פרשת השבוע של המכון למשפט עברי) שר' משה פיינשטיין פירש ש"כתרים של אותיות" הוא הטקסט עצמו, היינו היכולת של כל דור ודור להתמודד ישירות עם הטקסט הכתוב ולפרשו כהבנתו (בכפוף לכללי ההלכה ומיודת שבהן התורה נדרשת). שכן, הוא אומר: לא ידועה לנו שום הלכה הנדרשת מקוצן של אותיות. "רעיון דומה שמעתי מד"ר ברויאר שהסביר בטקסט הכנסת ספר תורה מה החשיבות של כתיבת ספר תורה שאין בו ניקוד, טעמים, הפסקות בין הפסוקים, רק הטקסט הגולמי והפשוט. והרב גרשון אדלשטיין ז"ל קרא ללימוד של סדר שלישי (סדר לימוד המוקדש לבקיאות): "סדר רש"י", ואמר לתלמידים: תנסו ללמוד את הגמרא כפי שרש"י למד אותה, היינו בלי פירוש רש"י. תתמודדו עם הטקסט הבסיסי של הגמרא, כפי הבנתכם אתם. אחרי שתנסו, תפתחו את רש"י ותראו את גדולתו (ואולי גם תהנו שהגעתם לסברה הנכונה מדעתכם שלכם).

¹⁹ גם מקוצי האותיות אין שום הלכה נלמדת שיודעה לנו. פרופ' שלמה נאה במאמר "על כתב התורה בדברי חז"ל (ב) – תעתיקים וקוצים", לשוננו עב, מציע שקוץ או קוצה הוא "קטע, פרשה או פסוק בתורה", לא עיטורי האותיות. זאת בהסתמך על הגמרא במסכת עירובין כא ע"ב: "קווצותיו תלתלים. אמר רב חסדא אמר מר עוקבא: מלמד שיש לדרוש על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות". אבל הוא מסכים שבסיפור לעיל קוצי האותיות מחוברים ספרותית עם כתרי האותיות ויש בכך רמז לשיטתו הפרשנית/דרשנית של ר' עקיבא לחפש משמעות בכל תו ותו בתורה (בניגוד לשיטת ר' ישמעאל: "דברה תורה בלשון בני אדם" ו"אין מקרא יוצא מידי פשוטו"). ר' עקיבא הוא גם זה שנכנס לפרדס ויצא ממנו בשלום.

²⁰ אז מה באמת גילה משה בבית מדרשו של ר' עקיבא שלא נתגלה לו עצמו? דרשות חז"ל, "הפשטות המתחדשים", "אין בית המדרש בלא חידוש", אסכולות שונות (בור סוד מול מעין המתגבר, סיני מול עוקר הרים) ומחלוקות קשות בבית המדרש כגון בית שמאי ובית הלל שהרגו זה את זה (ירושלמי שבת פרק א הלכה ד), תנורו של עכנאי ועוד (ראו דברינו בפרשת פרה על ר' אלעזר משה ופרה אדומה). מה עוד מוצא משה בבית המדרש? שלל תקנות וחידושי חכמים, מקרא מגילה וחנוכה, נטילת ידיים, ביטול מצוות שופר ולולב ביום טוב שחל בשבת, היתר נדרים, מצוות העומר שדוחה שבת, ספר תורה בכתב שונה מזה שהוא כתב, מדרש במדבר רבה הדין בטעמי פרה אדומה (ובהמשך גם בחטאו של משה ...) ועוד ועוד. והכל ע"ס התורה שבכתב שנקראת על שמו. תשש כוחו של משה. אך מה עוד שמע משה בבית מדרשו של רבי עקיבא? שלעתיים קרובות נפסקות דרשות הטקסט ואין עוד "המלכת כתרים של אותיות" וקוציהם ורבי עקיבא וחבריו נזקקים למקור אחר: הלכה למשה מסיני, בו לא הטקסט הוא המלך כי אם המסורת: משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע וכו'. נתיישבה דעתו.